

УДК 81'373=161.3

А.В. Макарэвіч**ЗЫСК ЦІ ПРЫБЫТАК?**

У сучаснай беларускай літаратурнай мове ёсць шэраг тэрмінаў для абазначэння палітычных, сацыяльна-эканамічных і культурных з'яў жыцця грамадства. Распрацавана ў тым ліку і эканамічная тэрміналогія. Думаецца, гэты пласт беларускай лексікі можна папоўніць яшчэ адным тэрмінам 'зыск', які актыўна выкарыстоўваўся ў старабеларускай мове. Гісторыя наймення 'зыск' (і некаторых іншых) як формы даходу грамадзян адлюстравана ў артыкуле.

У сучаснай беларускай літаратурнай мове ўжываецца эканамічны тэрмін **прыбытак** для абазначэння адной з форм чыстага даходу грамадзян. Гэта частка вартасці прыбавачнага прадукту, якая ўключае частку вартасці і неабходнага прадукту (прэміі з прыбытку). У колькасным выражэнні прыбытак вызначаецца як розніца паміж выручкай ад рэалізацыі прадукцыі (у аптовых цэнах прадпрыемства) і затратамі на яе выраб і рэалізацыю (поўным сабекоштам). **Прыбытак** з'яўляецца адным з асноўных, абагульняючых гаспадарча-разліковых паказчыкаў вынікаў работы прадпрыемства. У адозненне ад іншых форм грашовых наапаленняў (падатак з абароту, адлічэнні на сацыяльнае страхаванне) **прыбытак** найбольш поўна характарызуе гаспадарча-разліковую эфектыўнасць прадпрыемства [1, с. 168–169].

Найменне **прыбытак**, маючы праславянскія карані, вядома ў гаспадарчым жыцці нашых продкаў яшчэ са старажытных часоў. У старабеларускай мове яно актыўна выкарыстоўвалася і мела два значэнні. «Гістарычны слоўнік беларускай мовы» сведчыць: «Прибытокъ, прыбытокъ. 1. Прибытак (даход). *Лука Терешковичъ торгуеъ нашими дубасомъ... а отъ того намъ прибытокъ даеъ* (КЗ, 463, 1488). 2. Прыплод» (вып. 28, с. 184–185). Падаюцца таксама ў слоўніку і вытворныя ад **прыбытку** лексемы **прыбывати, прыбывати, прыбыти, прыбыть, прыбыти, прыбытый**. Як эканамічны тэрмін **прыбытак** зарэгістраваны ў «Слоўніку беларускай мовы» І. Насовіча: «прибытокъ. Прибыль, доход. *Хоць малый прибытокъ, а ўсё ёсць. Прибытку зъ гетаго тобъ мало будзець*» (с. 496). Ён зафіксаваны ў перакладных слоўніках беларускай мовы 20-х гадоў ХХ ст. («Расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік» (1924) В. Ластоўскага, «Беларуска-расійскі слоўнік» (1926) М. Байкова і С. Некрашэвіча). Адзначым, укладальнікі «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» ў 5-і тамах падаюць **прыбытак** як мнагазначнае слова. Прычым, пры яго тлумачэнні адлюстраваны і тагачасныя тэндэнцыі супрацьстаяння сацыялістычнай і капіталістычнай сістэм развіцця грамадства: «Прыбытак – 1. Сума, на якую даход перавышае выдаткі; грашовы даход. *Чысты прыбытак. // Спец.* Даход капіталістаў, крыніцай якога з'яўляецца прыбавачная вартасць. Прыбыткі манаполій. // *Спец.* Даход дзяржаўных прадпрыемстваў у сацыялістычным грамадстве, які атрымліваецца ў выніку павышэння прадукцыйнасці працы. *Адлічэнне прыбыткаў.* 2. Даход, які атрымліваецца ад якога-н. роду заняткаў, дзейнасці і пад. 3. *Разм.* Карысць, выгада. 4. *Разм.* Пра з'яўленне патомства» (т. 4, с. 409). Пасля распаду СССР семантыку эканамічнай часткі слова **прыбытак** удакладнілі. Таму ў «Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы» (1996) знаходзім: «Прыбытак – 1. Сума, на якую даход перавышае выдаткі. 2. Абагульняючы паказчык фінансавых вынікаў гаспадарчай дзейнасці прадпрыемства» (с. 508).

Аднак гісторыя беларускай мовы захавала шэраг назваў, якія раней выкарыстоўваліся ў гаспадарцы ў такой якасці. Адным з такіх тэрмінаў з'яўляецца найменне **зыск**. Гэта лексічная адзінка зарэгістравана ў пісьмовых помніках старабеларускай мовы XV ст. як мнагазначнае слова. Напрыклад, укладальнікі «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы» адзначаюць: «зыскъ, зыйскъ 1. Выйгрыш судовай справы; 2. Прыбытак. Купцы... медь выпіваюць, а воскъ отъ тыхъ медовъ на свѣчы до церкви, а зыскъ медовый на potrzeby и оправы и на слуги церковные (АЗР, III, 269, 1582)». Змешчаны ў слоўніку і вытворныя назвы **зыскати, зыскати**. 2. Набыць, атрымаць; выручыць, утаргаваць. *Панове маистратови зыскали меду гарца три* (ИЮМ, XVIII, 39, 1710), а таксама **зыскивати, зысковати**. Тэрмін **зыск**, на думку аўтараў «Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы», трапіў у старабеларускую мову з польскай: «зыск. рус. перм., свярдл. зыск 'іск', укр. зиск 'прыбытак', польск. zysk 'прыбытак', 'карысьць', чэш., славац. zisk 'тс'. Ст.-бел. зыскъ (XV ст.) < польск. (Булька, Запазычанні, 124). У карысьць разгляду беларускага слова як паланізма – яго семантыка» (т. 3, с. 353). Акрамя гэтага паланізма, у старабеларускай мове ўжываліся таксама іншыя найменні для абазначэння такой формы даходу грамадзян. Да прыкладу, **провентъ** 'даход, прыбытак'. *Позволяемъ... секретарови и писарови нашему, абы могль зо всего права держанья и уживанья своего, которое маеть зъ ласки нашео господарское на провентъ, або доходъ податку подымного зъ добръ обывателей воеводство Киевского зступити* (Арх. ЮЗР, VIII-5, 442, 1619). Выкарыстоўвалася вытворнае слова **провентовый** у словазлучэнні **писаръ провентовый** – службовая асоба, якая займалася ўлікам якіх-н. даходаў, прыбыткаў. *Былъ есми взятый... до замку... стольника и писара провентового староства Пинского* (АВК, XXVIII, 255, 1646). Сінонімам **зыску** з'яўлялася лексема **интрат** і яе варыянт **интра**. *Въ каждый рокъ по три тысячи интраты съ той маетности приходило* (АВК, XV, 200, 1667). Нашы продкі выкарыстоўвалі і найменне **профит** 'выгада, прыбытак'. Калі браць пад увагу акцэнтацыю, то яго запазычанне адбывалася двума шляхамі: праз рус. профит і польск. profit. Крыніца слова ў франц. profit 'прыбытак', якое ўзыходзіць да лац. profectus, дзеенрым. ад proficere 'ісці на карысьць' [2, т. 10, с. 16]. Таксама ў гаспадарчым жыцці сярэднявечковай Беларусі ў значэнні 'прыбытак' ужываліся лексемы **акцесия, квестъ**.

Зыск як эканамічны тэрмін выкарыстоўваўся ў беларускай мове і ў пачатку XX ст. Напрыклад, яго ўжывае ў першым падручніку па геаграфіі Беларусі навукоўца Аркадзь Смоліч: «*Вялікаю перашкодаю для гандлю, як і для прамысловасці, ёсць недахват буйнога капіталу. Затое дробныя капіталы, якія ў Беларусі ёсць, зварочуюцца скоро і, значыць, даюць добры зыск*» [3, с. 187]. Найменне **зыск** і яго вытворныя **зыскоўна, зыскоўны** фіксуюць слоўнікі 20-х гг. XX ст. («Расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік» (1924) В. Ластоўскага, «Беларуска-расійскі слоўнік» (1926) М. Байкова і С. Некрашэвіча). Аднак у 30-я гг. XX ст. пачалася барацьба з запазычаннямі ў беларускай мове, найперш выцясялі з актыўнага ўжытку паланізмы. Таму **зыск** паступова замяняецца словам **прыбытак**. У «Беларуска-расійскім (вялікалітоўска-расійскім) слоўніку» мовазнаўца Ян Станкевіч не падае **зыск**, але рэгіструе вытворнае **зыскоўны** з паметай *абласное*, тым самым звужае сферу ўжывання гэтага слова. Няма **зыску** і ў «Руска-беларускім слоўніку» (1937) А. Александровіча, а рускае *прибыль* перакладаецца толькі як **прыбытак** (с. 320).

Мнагазначным словам **зыск** з'яўляецца ў сучаснай польскай мове. «Слоўнік польскай мовы» (1999) рэгіструе: «zysk 1. Перавышэнне паступленняў над выдаткамі ў гаспадарчай дзейнасці; у сацыялістычнай гаспадарцы: частка чыстага даходу прад-

прыемства; звычайна: даход, заробак. 2. Карысць, выгада». Д. Гессен, Р. Стыпула ў «Вялікім польска-рускім слоўніку» (2001) фіксуюць *zysk* '1. Прыбытак, барыш; выгада. 2. Карысць, выгада' і вытворныя *zyskownosć* 'прыбытковасць, даходнасць; выгада', *zyskowy* 'прыбытковы, даходны; выгадны' (с. 748–749).

У сучаснай украінскай мове **зиск** знаходзіцца ў складзе актыўнай лексікі і таксама падаецца мнагазначным словам. «Вялікі тлумачальны слоўнік сучаснай украінскай мовы» (2001) адзначае: «зиск 1. Сума, на якую прыбытак перавышае выдаткі. // Прыбытак, у аснове якога дадатковая вартасць. 2. Прыбытак ад якога-н. віду дзейнасці, заснавання чаго-небудзь і г.д.; барыш. 3. *Разм.* Добры вынік, карысць ад каго-, чаго-небудзь» (с. 365).

Сінонімам эканамічнаму тэрміну **прыбытак** з'яўлялася раней і найменне **барыш** у значэнні 'чысты прыбытак ад гандлю або перапродажу'. У беларускай мове пачатку XX ст. цюркізм **барыш** ужываўся са значэннем 'дадатковыя грашовыя сродкі': «*За гэтыя грошы... будзем чытаць беларускія газеты і кніжкі і яшчэ нам астанецца барыш на іншыя добрыя рэчы*» (НН, 1915, № 1, с. 3). У наш час на старонках Інтэрнэту **зиск** падаецца ў трох значэннях: 1. Падатак. 2. Даход. 3. Прыбытак.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Кароткі эканамічны слоўнік / Я.А. Александровіч [і інш.] ; пад рэд. М.І. Платніцкага. – Мінск : БДЭУ, 1992. – 256 с.

2. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 10: П / НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; уклад. Р.М. Малько, М.П. Антропаў, Г.А. Цыхун ; рэд. Г.А. Цыхун. – Мінск : Бел. навука, 2005. – 325 с.

3. Смоліч, А. Геаграфія Беларусі / А. Смоліч. – 4-е выд. – Мінск : Беларусь, 1993. – 382 с.

Makarevich A.V. «Zysk» or Profit?

In modern byelorussian literary language there are a number of terms to define political, social-economic and cultural phenomena of society life. Economic terminology has also been worked out. In our opinion this vocabulary can be enriched by one more term «*zysk*», which was widely used in old byelorussian language. The history of this word (and some others) as a notion of profit is studied in the article.

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 17.10.2014